

Ks. Wincenty MYSZOR
(Katowice, UŚ)

JEZUS W EWANGELII JUDASZA

Ewangelia Judasza należy do literatury apokryficznej. Podobnie jak inne apokryfy Nowego Testamentu autor tej Ewangelii konstruował wątki literackie wykorzystując treści biblijne, przede wszystkim nowotestamentalne. Jest to jedna z wielu cech wyróżniających literaturę apokryficzną¹. Interesuje nas, w jaki sposób została w niej „opracowana” postać Jezusa.

Jezus występuje w *Ewangelii Judasza* przede wszystkim jako rozmówca apostołów i Judasza. Pod tym względem można tę „Ewangelię” zaliczyć do formy „Dialogewangelium”². W ramach tej formy literackiej apokryfu, Jezus jest centralną postacią, a treść *Ewangelii*, w której występuje, przedstawiona jest jako „dobra nowina”, wieść o zbawieniu oraz o środkach, które do zbawienia prowadzą³. Jest to oczywiście forma literacka o podwójnym pochodzeniu, biblijnym, nowotestamentalnym, gdyż w Ewangeliach Jezus również prowadzi rozmowy⁴ i to przede wszystkim z uczniami, ale także apokryficzna, gdyż pojawia się w specyficznej redakcji w apokryfach, w formie uproszczonej, a mianowicie „uczniowie pytają – Jezus odpowiada”. W *Ewangelii Judasza*

¹ Por. *Forma literacka i apokryficzny aspekt „Ewangelii Judasza”*, w: *Ewangelia Judasza*, wstęp, tłumaczenie z koptyjskiego i komentarz W. Myszor, SACH NS 3, Katowice 2006, 14-17. Przekład z wydania: *The Gospel of Judas from Codex Tchacos*, ed. R. Kasser – M. Meyer – G. Wurst, Washington D.C. 2006 (dalej cytuję – EvJud)

² Pojęcie użyte i zdefiniowane przez H. Köstera (*Dialog und Spruchüberlieferung in den gnostischen Texten von Nag Hammadi*, „Evangelische Theologie” 39:1979, 532-556); zastosowała do swoich badań J. Hartenstein (*Die zweite Lehre. Erscheinungen des Aufstandenen als Rahmenerzählungen frühchristlicher Dialog*, Berlin 2000, 27-28).

³ J. Hartenstein do tego typu utworów zaliczyła: *Sophia Jezusa Chrystusa, Apokryf Jana, Epistula apostolorum, Ewangelię Marii, List Piotra do Filipa, Pierwszą Apokalipsę Jakuba i Apokryficzny list Jakuba*; w większości chodzi więc o utwory gnostyckie (za wyjątkiem dyskusyjnego utworu *Epistula Apostolorum*). Za wyjątkiem *Sophia Jezusa Chrystusa* wszystkie te utwory są dostępne w polskim tłumaczeniu.

⁴ Por EvJud p. 33, 15-18, SACH NS 3, 37: „i zaczął z nimi rozmawiać o tajemnicach, które są na tym świecie i o tych, które nadejdą na końcu”.

uczniowie i Judasz zadają pytania, a Jezus odpowiada⁵, ale pyta również Jezus⁶. Pytania Jezusa mają charakter retoryczny, Jezus bowiem zna odpowiedź, a pytaniem pragnie tylko pobudzić do myślenia. W treści odpowiedzi i pouczeń postać Jezusa nie znajduje się na pierwszym planie. Podstawową treścią *Ewangelii Judasza* jest nauka o zbawieniu, a zwłaszcza o zbawieniu wybranych, czyli „wybranego pokolenia” gnostyków. Jezus pojawia się w wypowiedziach „narratora”, czyli w opisach sytuacji, oraz wypowiedziach uczniów, Judasza. Wypowiedzi „narratora” nawiązują w większym stopniu do tradycji ewangelii kanonicznych. Obszerniejsze opisy nawiązujące do Nowego Testamentu znajdują się we wstępie i zakończeniu *Ewangelii Judasza*. Na wstępie narrator opisuje:

„Gdy (Jezus) objawił się na ziemi, uczynił znaki i wielkie cuda dla zbawienia ludzkości [...]. (Jezus) powołał Dwunastu uczniów i zaczął z nimi rozmawiać o tajemnicach, które są na świecie i o tych, które nadejdą na końcu”⁷.

Narrator zaznaczył także, że Jezus „był w Judei przy swoich uczniach pewnego dnia”⁸. Dla tych fragmentów można znaleźć odpowiednie wersety z ewangelii kanonicznych⁹. Drugi zestaw aluzji do tradycji nowotestamentalnej o Jezusie znajdziemy w epilogu. Jest to również rodzaj wypowiedzi narratora:

„[...] oburzyli się arcykapłani, że (Jezus?) poszedł do mieszkania na swoją modlitwę. Byli niektórzy spośród uczonych w piśmie, którzy czuwali, żeby pochwycić go na modlitwie. Bali się bowiem ludu. Według wszystkich był on prorokiem. Przystąpili do Judasza mówiąc mu: «Co robisz w tym miejscu? Ty jesteś uczniem Jezusa». On zaś odpowiedział im według ich woli. (Wtedy) Judasz wziął pieniądze i wydał go im”¹⁰.

Jest to parafraza opisu ewangelicznego¹¹. Więcej wypowiedzi o Jezusie w *Ewangelii Judasza* dotyczy Jezusa gnostyckiego. Chodzi tu o specyficzne ujęcie postaci Jezusa, a więc także wykorzystanie wątków nowotestamentalnych, ale w duchu teologii gnostyków. Gdy Jezus w *Ewangelii Judasza* stwierdza, że uczniowie uczynili coś „żeby wasz Bóg otrzymał błogosławieństwo”¹², można to uznać za aluzję nowotestamentalną do J 20, 17: ἀναβαίνο πρὸς τὸν

⁵ Por. pytania uczniów: EvJud p. 34, 4; 36, 13 i 19; pytania Judasza: EvJud p. 43, 12 i 24; 46, 5 i 16; 53, 8 i 17; 54, 14; 55, 21.

⁶ Na przykład: EvJud p. 34, 14 i 24; 37, 25; 38, 12; 39, 5.

⁷ EvJud p. 33, 6-9 i 13-18, SACH NS 3, 37.

⁸ EvJud p. 33, 22-24, SACH NS 3, 37.

⁹ Por. Mt 21, 1-26; Mk 11, 2-14; Łk 19, 28-22 i 53; Mt 10, 1-4; Mk 3, 13-19; Łk 6, 12-16.

¹⁰ EvJud 58, 9-25, SACH NS 3, 52.

¹¹ Por. Mt 26, 1-5; Mk 14, 1-2; Łk 22, 1-2; J 11, 45-53 i Mt 26, 14-16 i 44-56; Mk 14, 10-11 i 41-50; Łk 22, 3-6 i 45-53; J 18, 1-11.

¹² EvJud p. 34, 9-10, SACH NS 3, 38.

θεόν μου καὶ θεὸν ὑμῶν). Uczniowie w *Ewangelii Judasza* odpowiadają: „Nauczycielu, ty [jesteś posłanym] Synem naszego Boga”¹³. Jest to wyznanie w duchu Nowego Testamentu¹⁴. Jednak Jezus w *Ewangelii Judasza* odpowiada w duchu gnostyckim:

„Czy poznacie mnie w czymś? Zaprawdę mówię wam, że nikt z (tego) pokolenia nie pozna mnie wśród ludzi, którzy są wśród was”¹⁵.

Uczniowie także nie znają Ojca Jezusa, a więc i samego Jezusa. Oburzenie uczniów na takie pouczenie, Jezus przypisał także „waszemu Bogu”, który podburza uczniów przeciw Jezusowi¹⁶. Kim jest naprawdę, oczywiście w gnostyckim rozumieniu, Jezus pozwala wyznaczyć Judaszowi Iszkariocie. Judasz wyznaje więc w „swojej” *Ewangelii*:

„Wiem, kim jesteś i z jakiego miejsca wyszedłeś. Wyszedłeś z eonu nieśmiertelnej Barbelo i od tego, który cię wysłał. Ja zaś jestem niegodny, abym wymówił jego imię”¹⁷.

Jezus według wyznania Judasza, jest zatem posłanym z eonu, w którym według innych tekstów gnostyckich przebywa „najwyższy, niewidzialny duch” (męskiego rodzaju) i Barbelo (istota rodzaju żeńskiego)¹⁸. Owego „niewidzialnego ducha” Judasz nie ośmiela się nazwać. Jezus w *Ewangelii Judasza* „wiedząc, że (Judasz) myśli o kimś innym, o kimś, kto jest większy, rzekł do niego: «Odłącz się od nich, (to jest od innych apostołów), a ja opowiem ci o tajemnicach królestwa»”¹⁹. Jeśli dialog z uczniami, którzy nie mogą poznać Jezusa przypomina dialog Jezusa z Żydami w *Ewangelii Jana* (9, 54-58; 5, 16-30; 8, 42-44), to wybranie Judasza do szczególnego objawienia tajemnicy Jezusa, przypomina najpierw wątek wyznania Piotra (Łk 9, 20) a następnie wybranie trzech apostołów dla objawienia boskiej chwały Jezusa (Łk 9, 28-29). Oczywiście, w *Ewangelii Judasza* Jezus nie objawia siebie samego wprost, to raczej Judasz wie, ponieważ jest „mocny duchem”²⁰.

Z dialogu Jezusa z uczniami można się pośrednio dowiedzieć, że Jezus przebywa „w wielkim, świętym pokoleniu”:

„Gdy (Jezus) to powiedział (Judaszowi) opuścił go. Najpierw więc, gdy to się stało, [objawił] się swoim uczniom i ci rzekli do niego: «Nauczycielu, dokąd poszedłeś i co

¹³ EvJud p. 34, 11-12, tamże.

¹⁴ Rekonstrukcja wiersza p 34, 26, którą proponuję (por. *Ewangelia Judasza*, SACH NS 3, 38, nota 1), nie zmienia tej interpretacji.

¹⁵ EvJud p. 34, 14-18., SACH NS 3, 38.

¹⁶ Por. EvJud p. 34, 24 – 35, 1.

¹⁷ EvJud p. 35, 15-21, SACH NS 3, 38-39.

¹⁸ Por. *Ewangelia Judasza*, SACH NS 3, 54, nota 11.

¹⁹ EvJud p. 35, 21-25, SACH NS 3, 39; por. także p. 45, 25-26; 47, 2-4.

²⁰ Por. EvJud p. 35, 6-12.

robięś, gdy nas opuścisz?»? Jezus rzekł im: «Udałem się do innego wielkiego pokolenia świętego»²¹.

Nie da się ustalić, czy chodzi tu o „święte pokolenie” gnostyków, setian, w preegzystencji, czy o pokolenie na ziemi, do którego Jezus przyszedł. Wprawdzie na innym miejscu Jezus opisując to wybrane pokolenie gnostyków mówi: „pokolenie ludzi, którzy są wśród [was], jest spoza ludzkości, to jest z [...]”²². To zaś oznaczałoby, że chodzi o przebywanie Jezusa wśród ludzi wybranych, którzy są razem z innymi ludźmi, nie należącymi do tego pokolenia, a więc przebywają na ziemi.

Dla dwunastu uczniów, a także dla Judasza, Jezus w gnostyckim ujęciu, był przyczyną wielu pytań i problemów. Uczniowie mają wizję „świątyni”, w której składane są ofiary w imię Jezusa: „Mężczyźni, którzy stali przy ołtarzu wzywali twoje imię – mówią do Jezusa – ale pozostawali we wszystkich tych czynach swego przestępstwa, gdy dopełniały się ofiary [...]”²³. W odpowiedzi na tę trudność Jezus w *Ewangelii Judasza* stwierdza:

„Zaprawdę mówię wam, wszyscy kapłani, którzy stoją przy ołtarzu, wzywają mojego imienia. Mówię wam także, że zostało zapisane moje imię na tym [domu] pokoleń gwiazd przez pokolenia ludzkie”²⁴.

Jezus krytykuje w tej wypowiedzi kult w domu, nad którym jest wypisane jego imię i sam kult, w którym wzywa się jego imienia. W następnej wypowiedzi mówi już wprost do dwunastu uczniów:

„Wy jesteście tymi, którzy podejmą służbę przy ołtarzu. A więc wy zobaczyliście tego, który jest Bogiem i któremu służycie... Jest tłum, który wprowadziliście w błąd przy tamtym ołtarzu, bo (przy nim) stanie [władca tego świata], i w ten sposób będzie korzystał z mojego imienia...”²⁵.

Imię Jezus zostaje wykorzystane w kulcie władcy świata. Wprawdzie akurat ten wiersz (40, 2) został zrekonstruowany w wydaniu koptyjskiego tekstu, ale wydaje się, że można tę rekonstrukcję w związku z logiką gnostyckiego myślenia przyjąć. Otóż, imię Jezus służy w kulcie chrześcijańskim dla oddawania czci Bogu-Stwórcy. Jego reprezentantem jest Jezus w *Ewangelii Judasza*, ale w jaźni niższej, którą „nadużywa” władca tego świata. W innym miejscu Jezus stwierdza wyraźnie:

²¹ EvJud p. 36, 9-17, SACH NS 3, 39.

²² Ev Jud p. 37, 10-13, SACH NS 3, 40.

²³ EvJud p. 38, 24 – 39, 2, SACH NS 3, 41.

²⁴ EvJud p. 39, 7-14, SACH NS tamże.

²⁵ EvJud p. 39, 18-22. 39 – 40, 5, SACH NS tamże.

„Oto Bóg przyjął waszą ofiarę z rąk ich kapłanów, on, który jest sługą błędu. Tymczasem Pan, który rozkazuje, on jest Panem pełni”²⁶.

Jezus zachęca uczniów:

„Zaprzestańcie waszych ofiar, które [...] wy [...] na ołtarzu, a które są w waszych gwiazdach i waszych aniołach (...) Zaprzestańcie walczyć ze mną”²⁷.

Inaczej mówiąc, Jezus nie akceptuje ani kultu, ani składania ofiar „w imię Jezusa”, prawdopodobnie (bo tekst jest uszkodzony!) nie uznaje także chrztu w imię Jezusa²⁸. Jezus z *Ewangelii Judasza* odsłania także swoją drugą, wyższą jaźń, tę którą rozpoznał i wyznał Judasz. Jezus chwali Judasza i zapowiada jego „zdradę”: „Człowieka bowiem, który mnie nosi, ty ofiarujesz”²⁹. Wydanie tego człowieka (także o imieniu Jezus!) oznacza dla „wyższego” Jezusa wybawienie. Jest to oczywiście zgodne z rozumowaniem gnostyków. Rozróżniali mniej lub bardziej wyraźnie w postaci Jezusa dwie lub nawet trzy „warstwy jaźni”³⁰. W *Ewangelii Judasza* pojawia się także „Chrystus”, który jest przydomkiem Seta, pierwszego z aniołów opiekujących się pokoleniami gnostyków³¹. Może to być faktycznie tylko tytuł anielski, ale także może oznaczać jaźń Jezusa (Chrystusa), który zstępuje na ziemskiego Jezusa. Judasz wydając ziemskiego Jezusa pozwała „Jezusowi Chrystusowi”, względnie samemu „Chrystusowi” uwolnić się od „Jezusa”. Nauka o Jezusie w *Ewangelii Judasza* jest wyraźnie gnostycka, a w powiązaniu z innymi szczegółami charakterystyczna dla nauki odłamu gnostyków, nazywanych przez pisarzy polemistów, setianami, właśnie od zbawczej postaci Seta, która pojawia się także w *Ewangelii Judasza*³². Oceniając „teologię Jezusową” w *Ewangelii Judasza*, warto zwrócić uwagę nie tylko na specyficzną, bo przemyślaną, recepcję myśli z ewangelii kanonicznych, ale także na wyraźnie zaznaczoną dwoistość natur Jezusa, która choć miała wyraźnie gnostyckie uzasadnienie, nie do przyjęcia w kościelnej teologii, mogła jednak sugerować pewne rozwiązania na gruncie chrystologii angelologicznej, także w kręgach kościelnych.

²⁶ EvJud p. 41, 20-26, SACH NS 3, 42.

²⁷ EvJud p. 41, 1-6; 42, 6-7, SACH NS tamże. Tekst jest w wielu miejscach uszkodzony i trudno go zrekonstruować.

²⁸ Por. EvJud p. 55, 24 – 56, 1.

²⁹ EvJud p. 56, 19-20, SACH NS 3, 51.

³⁰ Por. W. Myszor, *Chrystologia gnostyków, podstawowe problemy*, VoxP 20 (2000) t. 38-39, 83-92.

³¹ Por. EvJud p. 52, 4-6.

³² Szkic tego systemu zob. *Ewangelia Judasza*, SACH NS 3, 25-31.

JESUS IM *EVANGELIUM DES JUDAS*

(Zusammenfassung)

Wie in anderen gnostischen Evangelien, erscheint Jesus im *Evangelium des Judas* als Lehrer und Offenbarer, nicht als Erlöser. Jesus vermittelt den Jüngern und vor allen dem Judas jene Erkenntnis, die notwendig ist um den Heil zu erreichen. Darin besteht die erlösende Botschaft sethianischer Texte, zu denen auch das Judasevangelium gehört. Die Wahrheit über Jesus erkennt nur Judas Iskarioth. Er sagt zu Jesus: „Ich weiß, wer du bist und von welchem Ort du gekommen bist. Du bist aus dem unsterblichen Äon der Barbelo gekommen und ich bin nicht würdig, den Namen dessen aussprechen, der dich gesandt hat“. Jesus im *Evangelium des Judas* bekleidet zwei Wesen: ein aus dem „Unaussprechlichen“ stammende Wesen, der wahre Gott und ein aus menschlichen sterbenden Wesen, das dem Herren der Welt unterstellt ist. Indem Judas Jesus verrät, hilft er seinen Lehrer sich seines Körpers, entsprechend des Menschen, zu entledigen und sein innerstes Selbst, das Göttliche zu befreien. Darauf besteht auch ein Lob für Judas. Jesus sagt zu Judas: „Du wirst sie alle (d.h. die anderen Jünger) übertreffen. Den du wirst den Menschen opfern, der mich bekleidet“. Nach dem *Evangelium des Judas* ist Jesus nicht der Erlöser, weil er ein Mensch geworden ist, sondern weil er ein heilbringendes Wissen den geistigen Menschen offenbart.